

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Alaikäraja muutettaisiin 18 vuoteen lukuun ottamatta sellaisia 17-vuotiaita henkilöitä, jotka ovat suorittaneet oppivelvollisuutensa. Vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneellä on oikeus vanhuuseläkkeeseen siinä iässä, joka säädetään työntekijän eläkelain (395/2006) 11 §:n nojalla hänen ikäluokkansa vanhuuseläkeikäksi. Vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneillä vanhuuseläkeikäraja on kytketty elinajan odotteeseen.

- Työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautumisvelvoitteesta tulisi säätää tarkemmin. Lähellä laskennallista eläkeikänsä oleville – käytännössä 65-vuotta täyttävälle - pitäisi mahdollistua osa-aikatyön hakemismahdollisuus sen vuoksi, että ikääntyminen nostaa riskiä työkykyä heikentäviin sairauksiin.

HE:ssä esitetään, että lasta kotona hoitavien velvoitetta ilmoittautua kokoaikaista työtä hakevaksi työttömäksi työnhakijaksi tarkennettaisiin siten, että hyväksyttävänä syynä olla ilmoittautumatta pidettäisiin vain alle 3-vuotiaan lapsen hoitamista kotihoidon tuella. (Ehdotettu laki 2 a §)

- Yhdistys arvioi, että raja on lapsen ja perhe-elämän suojan vastainen.

HE:ssä lähdetään siitä ajatuksesta, että Suomessa työllisyys kohenee merkittävästi.

Yhdistys toteaa, että tämä tavoite on epärealistinen sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka jo nyt joutuvat turvautumaan viimesijaiseen toimeentulotukeen selviytyäkseen välttämättömistä perusmenoistaan: asumisen, ruoan, lääkkeiden, lämmön, veden, liikkumisen ja yhä laajempia palveluiden saamis- ja saatavuusesteitä aiheuttavan digitalisaation kustannusten kanssa.

Muodollisesti työkykyinen toimeentulotuen saaja on yhä useammin henkilö, jolla ei ole edellytyksiä työllistyä vapailla työmarkkinoilla useista eri syistä. Heidän osaamisensa ei vastaa nykyisten työmarkkinoiden tarpeita eikä osaamisen päivittäminen onnistu ilman merkittäviä panoksia esim. kuntoutukseen ja sopivien, erityisesti tietoteknisten ja digitaitojen puutteen vuoksi syrjäytymisuhan alla elävien ura- ja koulutuspolkujen tunnistamiseen, kehittämiseen ja rakentamiseen. Tämän lisäksi

heillä voi olla eriasteisesti heidän toimintakykyään rajoittavia fyysisiä, neurologisia tai psyykkisiä pulmia.

Toimeentulotukea joutuvat hakemaan myös vaikeavammaiset ja ”lievemmin” toimintakykyrajoitteista kärsivät henkilöt. HE vaarantaa tällaisten henkilöiden oikeuden välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon.

Velvoite hakea ensisijaista etuutta edellyttää asiakkailta hyvää sosiaaliturvajärjestelmän tuntemusta. Mikäli tästä velvoitteesta säädettäisiin, tarvittaisiin todennäköisesti lisäpanostuksia sosiaaliturvajärjestelmästä tiedottamiseen selkeästi ja ymmärrettävästi. On myös hyvä huomata, että toimeentulotuen hakijoiden joukossa on haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä, jotka todennäköisesti tarvitsevat tässä henkilökohtaista neuvontaa. Joissain tilanteissa voi olla hankala arvioida, mikä olisi ensisijainen etuus ja kuka näissä tilanteissa määrittelee ensisijaisen etuuden. Näissä tilanteissa määrittely saattaisi edellyttää asiakkaan tilanteen syvällisempää tuntemista tai selvittämistä, ja onko Kela ja sen virkailijat tällöin oikea taho tekemään tätä selvitystä. Onko tällaisen velvoitteen säätämisen uhkana, että asiakkaat laittavat mahdollisesti useita etuuksia vireille yhtä aikaa, jos ovat epätietoisia mikä olisi heidän kohdallaan ensisijainen etuus ja aiheuttaako tämä vain tarpeetonta kuormitusta etuusjärjestelmälle?

Yhdistys toteaa, että Kelan massaetuuskäsittelyssä perusosan alentaminen ehdotetulla tavalla tulee muodostumaan toimintatavaksi ilman kohtuullisuusharkintaa, koska Kelassa harkinnan käyttöön ei ole nykyisinkään lain edellyttämin tavoin mahdollisuuksia.

HE:n mukaan ”perusosan alentaminen tulisi aina toteuttaa, mikäli alentamiselle säädetyt edellytykset täyttyvät eikä alentamista voitaisi pitää hakijan tapauksessa yksilökohtaisen kohtuusharkinnan tuloksena kohtuuttomana. Pelkästään alentamisen keston ei tulisi arvioida osoittavan suoraan sitä, että alentaminen olisi kohtuutonta” (s. 65-66). Erikseen ehdotetaan asiakkaan kuulemista kirjallisessa menettelyssä perusosan alentamistilanteessa. Toimeentulotuen hakijoissa on esim. riippuvuuksista kärsiviä henkilöitä, joiden kyky ottaa kirjallisesti kantaa alentamiseen on hyvin heikko.

Yhdistys toteaa, että ehdotetuilla säännösperusteluilla ja -muotoiluilla ei tueta lain soveltajan kykyä tunnistaa ja harkita alentamisen kohtuullisuutta eikä alentamisen kohteiden oikeusturva toteudu riittävästi kirjallista menettelyä käyttämällä. Jos viimesijaista vähimmäistoimeentulon turvaa sanktioidaan, se edellyttää ehdottomasti sääntelyn yksityiskohtaisuutta ja selkeyttä. Nyt näin ei ole.

Perusosan alentaminen ehdotetulla tavalla johtaa paitsi perustuslaissa turvatun välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon vaarantumiseen, myös merkittäviin seurauksiin yksittäisille henkilöille ja perheille ja voi vaarantaa yhteiskuntarauhan.

- Yksilöiden ja perheiden elämänlaadun heikkeneminen: psyykkinen jaksaminen ja fyysinen terveys heikkenee, näköalattomuus sekä toivottomuus lisääntyy.

- Lapsiperheen taloudelliset huolet vaikuttavat lapseen: esim. aiheuttaa ahdistuneisuutta, epävarmuutta, syyllisyyttä, eriarvoisuuden kokemusta. Lapsiperheet tinkivät harrastuksista ja hankinnoista, minkä seurauksena perheet ja lapsen vanhemmat eivät voi turvata lapselleen lapsen huoltolain 1 §:n edellyttämin tavoin tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia lapsen yksilöllisten

tarpeiden ja toivomusten mukaisesti tai antamaan lapselleen turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavaa koulutusta.

- Vaikutukset henkilön toimintakykyyn ja osallisuuteen ovat huomattavia: omien asioiden edistäminen, kuten koulutus ja työllistyminen kärsivät (osa tinkii jo nyt tärkeistä perusmenoistaan, kuten lääkärikäynneistä, ruoasta ja kotihoidosta).

Peruosan alentamisella uhkaaminen ja/tai sen käyttöönotto HE:ssä esitetyllä tavalla ei tue, vahvista eikä voimaannuta toimeentulotukea tarvitsevaa asiakasta tai perhettä omaan elämänhallintaan ja toimintakyvyn parantamiseen, vaan heikentää sitä.

- Vaikka vähimmäistuen alentamista käytetään HE:een nostetuissa vertailumaissa laajasti, oleellista on Suomen olosuhteissa tunnistaa, että alentaminen ei voimauta asiakasta. Kun toimeentulotuen tarpeessa oleva ei kykene suoriutumaan hänelle asetetuista vaatimuksista (esimerkiksi opintojensa edistämisestä opintoetuuksien saamiseksi tai opintojen loppuun saattamisesta), tulisi aina ensisijaisesti huolehtia siitä, että taloudelliset huolet eivät vie yksilön (esim. opiskelijan) viimeistään opinnoissa tarvittavaa omaa toiminnanohjauskykyä ja toimintakykyä.

HE:ssä ehdotetaan, että ehdotetun lain 10 §:n muutosten vuoksi ohjauksia palvelutarpeen arviointiin hyvinvointialueelle ei enää tehtäisi automaattisesti peruosan alentamisen yhteydessä, vaan vastuu asiakkaan tilanteen arvioinnista peruosan alentamisen yhteydessä olisi kokonaan Kansaneläkelaitoksessa. Kelalla säilyisi mahdollisuus sosiaalihuoltolain mukainen huoli-ilmoitus joko yhteistyössä asiakkaan kanssa tai ilmeisimmissä tapauksissa myös ilman asiakkaan suostumusta.

Yhdistys korostaa, että Kelan ja hyvinvointialueiden yhteistyöhön vetoaminen tai huoli-ilmoituksen tekomahdollisuus ei ole riittävä eikä kestävä ratkaisu peruosan alentamisella sanktioimisen seurannaisvaikutusten lieventämiseen.

Kelalla ei ole toimivaltaa hyvinvointialueen toimintoihin eikä sosiaalipalveluita (kuten sosiaalityötä ja sosiaaliohjausta) anneta tahdonvastaisesti. Jos henkilö objektiivisesti arvioiden voisikin hyötyä sosiaalityöstä (esimerkiksi saadakseen tukea ensisijaisten etuuksien hakemiseksi), mikään ei takaa, että tällainen työskentely voitaisiin hyvinvointialueella henkilön kanssa aidossa yhteistyössä käynnistää hyvin nopealla aikataululla (käytännössä 1 kuukauden sisällä Kelan kehotuksesta uhalla, että perusosaa muutoin alennetaan).

Toimintarajoitteinen, esim. yksin asuva riippuvuuksista kärsivä tai vaikeaa masennusta sairastava ei välttämättä pysty – yksin, ilman tukea – toimimaan 1 kuukauden sisällä. Seurauksena olisi jälleen peruosan alentaminen.

Perustuslakivaliokunta on katsonut toimeentulotuen peruosan alentamiseen liittyen, että alentaminen ei saa yksittäistapauksessa johtaa perustuslain 19 §:n 1 momentin vastaiseen tilanteeseen, eli että alentamisen seurauksena henkilölle ei enää voitaisi taata säännöksen mukaista oikeutta välttämättömään toimeentuloon. Perustuslain 19.1 §:n mukainen oikeus viimesijaiseen vähimmäisturvaan perustuu yksilölliseen tarpeeseen (tarveperiaate), jota arvioidaan yksilökohtaisella kokonaisarviolla. Perustuslakivaliokunta on myös todennut, että tuen alentamiseen liittyvää kohtuuttomuuskriteeriä tulee tulkita perusoikeusmyönteisellä tavalla.

HE:ssä ehdotetaan, että perusosien määriä alennetaan (ehdotettu laki 9 §). Lisäksi HE:ssä ehdotetaan, että perusosaa aina alennetaan edellytysten täytyessä, ja jos työttömyysetuus on katkaistu toistaiseksi, perusosan alentaminen jatkuisi lähtökohtaisesti 6 kuukautta.

HE:n mukaan ”perusosan alentaminen voitaisiin kaikissa pykälässä säädetyissä tilanteissa tehdä vain, jos alentamisen ei voitaisi arvioida vaarantavan ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voitaisi pitää muutenkaan kohtuuttomana” (s. 66).

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Yhdistys korostaa, että perusosan taso ei ole tälläkään hetkellä riittävä mm. suurentuneiden ravintokustannusten vuoksi. Perusosasta laskennallisesti noin 49 % on varattu ravintomenoihin.

Käytännössä toimeentulotuen ikä- ja perhesuhteisiin perustuva perusosa kuluu yhä suuremmalta osalta nimenomaan ravintoon, vaikka se on ollut tarkoitus kattaa hyvin monenlaisia arjen kuluja, vaatteista lehtiin, kengistä kampaamo- ja parturikäynteihin, internetmaksuista puhelimeen ja paikallisliikennemaksuihin jne.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Yhdistys huomauttaa, että asumiseen liittyvissä haasteissa näkyvät jo nykyisin mm. luottotiedottomien henkilöiden suuret vaikeudet löytää ja saada asuntoa. Vuokranantajat ovat myös tiukentaneet ehtoja, mikä vaikeuttaa asunnon saamista. Asunnottomuuden lisääntyminen näkyy mm. yleisesti järjestyshäiriöinä ja väkivaltarikoksina. Ne pitkäaikaistyöttömät, työkyvyttömyyseläkkeellä tai vanhuuseläkkeellä olevat asunnottomat, joilla ei ole päihderiippuvuutta, kokevat suurta turvattomuutta tilapäismajoituksissa.

Toimeentulotukea hakevat eivät voi olla vastuussa siitä, että yhteiskunnallista, nk. kohtuuhintaista asumista on tarjolla erittäin vähän ja/tai sellaisen rakentamista ei kattavasti tueta. Kun vuokra-asuntomarkkinat ovat pääosin voittoa tavoittelevien tahojen käsissä, vuokratasoon vaikuttavat eniten kysynnän ja tarjonnan lait. On selvää, ettei (yleisen) asumistuen taso voi pelkästään seurata yksityisten vuokra-asuntomarkkinoiden hintatasoa.

Yhdistys korostaa, että Suomen olosuhteissa ja laajasti tunnustetun näkemyksen mukaan uhka asunnottomaksi joutumisesta; toistuvista asunnonvaihdosta tai jo aktualisoitunut asunnottomuus estävät yksilön ja perheen kuntoutumista, toimintakyvyn ylläpitämistä ja kiinnittymistä osaksi yhteisöä.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Lakiehdotuksen vaikutuksia tulisi arvioida laajemmin kuin mitä nyt tähän saakka on tehty. Sosiaaliturvajärjestelmään on tehty edeltävästi suuria muutoksia, joiden vaikutuksista ei ole ehkä vielä saatu riittävästi tietoa. Jos toimeentulolakiin tehdään nyt ehdotetut muutokset suunnitellussa aikataulussa, on riskinä, että kokonaisvalutukset kertaantuvat näiden etuuksien piirissä olevien henkilöiden elämässä ja synnyttävät ennakoimattomia vaikutuksia väestön hyvinvointiin ja terveyteen sekä palvelujärjestelmään. On mahdollista, että nyt ehdotetuilla muutoksilla syntyy hyvinvointialueille kustannuksia kasvavina täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen menoina sekä lisääntyneenä sosiaali- ja terveystalouden tarpeena.

Perustuslakivaliokunnan lausunnossa on todettu, että toimeentulotukijärjestelmä ei takaa pelkästään ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, vaan sillä on pyritty turvaamaan sosiaalisesti hyväksyttyä elintasoa.

Perustuslain 19.2 §:n mukaan jokaisella on oikeus perustoimeentulon turvaan tiettyjen sosiaalisten riskien, kuten työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden, lapsen syntymän tai huoltajan menetyksen kohdatessa. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan säännös ilmentää ajatusta, että hyvinvointiyhteiskuntaan kuuluu oikeus turvalliseen elämään riippumatta henkilön asemasta työmarkkinoilla, perhesuhteista, sosiaalisesta asemasta tai muista vastaavista seikoista.

- Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on ottanut kantaa sosiaaliavustuksen ehdollisuuteen tai vastikkeellisuuteen. Työnhakuun tai ammatillisen koulutuksen hankkimiseen liittyvät ehdot eivät komitean mukaan ole vähimmäisturvaa koskevan sosiaalisen peruskirjan 13 artiklan vastaisia, kunhan ne ovat kohtuullisia ja tarkoitukseensa nähden johdonmukaisia, ja tuovat kestävä ratkaisun yksilön ongelmiin (korostus tässä).

Perustuslain 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Yhdistys arvioi, että HE:ssä ehdotetuilla toimintamalleilla ja toimeentulotukea tarvitseviin henkilöihin ja perheisiin kohdistettavilla useilla, merkittävillä sanktioilla ja vähimmäisturvan tason tosiasiallisella laskulla sekä perusturvaan jo tehdyillä leikkauksilla kurjistetaan tukea tarvitsevien asemaa eikä edistetä kestävien ratkaisujen saamista yksilöllisissä tilanteissa.

Yhdistys arvioi, että esitys on lapsen edun vastainen ja vaarantaa lapsen riittävän huolenpidon edellytykset hänestä huolta pitäviltä vanhemmilta tai muilta.

- Jos lapsiperheessä on yhteensä 3 erityislasta, joista vanhin on 15-vuotias, keskimääräinen 6 ja nuorin 2 vuotta, ja joilla kaikilla olisi joitakin, lasten toimintakykyä heikentäviä erityispiirteitä, kuten neuroerityisyyttä, lääkityksiä tai fyysisiä vammoja, ainoan vanhemman perheessä vanhempi voisi saada kotihoidon tukea vain noin 1 vuoden (2-vuotiaan täytettyä 3 vuotta). Tämän jälkeen hänellä olisi velvollisuus ilmoittautua kokoajatyötä hakevaksi työttömäksi työnhakijaksi, vaikka hänen osaamisensa ei vastaisi nykyisen työelämän vaatimuksia tai hänellä itsellään olisi toimintakykyrajoitteita, jotta hän voisi saada toimeentulotukea.

- Vanhempi olisi velvollinen hakemaan työhakemuksilla töitä kuukausittain ja vanhempi voitaisiin myös osoittaa julkisorganisaation työtehtäviin, riippumatta siitä, miten yksin lapsistaan vastuussa oleva vanhempi voisi turvata lastensa arjen avun esimerkiksi lääkitysten valvonnan, lasten mahdollisten kuntoutuskäyntien ja normaaliarjen sujumisessa.
- Perheen lapsilisät otettaisiin toimeentulotuessa huomioon, mutta ei vastaavasti esim. niitä kuluja, joita vanhemmalle voisi syntyä esim. lasten kuntoutuksiin viemisestä.
- Jos vanhempi toimeentulotuen hakijana ei ilmoittautuisi kokoaikatyötä hakevaksi työnhakijaksi (koska se olisi hänelle arjen lapsen hoito-, avustus- ja kasvatustehtävän vuoksi mahdotonta), ja pitäisi kokoaikaista työnhakuaan voimassa, hänen perusosaansa alennettaisiin.

Yhdistys arvioi, että HE johtaa perusosan alentamiseen. Tämä puolestaan vaarantaa lapsiperheen toimeentulon.

- Esimerkiksi omaishoidon tuki (vamman tai sairaan) lapsen hoitoon ei ole miltään osin esimerkin kaltaisessa tilanteessa todellinen vaihtoehto, sillä kyseessä on hyvinvointialueen määrärahasidonnainen sosiaalipalvelu, jonka saantiedellytykset ovat alueen harkinnassa ja jotka käytännössä jo tälläkin hetkellä poissulkevat omaishoidon tuen piiristä lapsia ”vanhemman normaaliin hoito- ja kasvatustuuseen” vetoamalla.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus, eli yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991), toteaa sosiaaliturvaa koskevassa 26 artiklassa muun ohella, että sopimusvaltiot tunnustavat jokaisen lapsen oikeuden nauttia sosiaaliturvasta, ja näitä etuuksia myönnettäessä olisi tarvittaessa otettava huomioon lapsen ja hänen elatuksestaan vastuussa olevien henkilöiden varallisuus ja olosuhteet (korostus tässä).

Lapsen oikeuksien sopimuksen 27 artikla puolestaan koskee lapsen oikeutta riittävään elintasoon. Vaikka ensisijainen vastuu lapsen elatuksesta ja riittävästä elintasosta on lapsen vanhemmilla, sopimusvaltiot tunnustavat jokaisen lapsen oikeuden hänen ruumiillisen, henkisen, hengellisen, moraalisen ja sosiaalisen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon.

Yhdistys korostaa, että elinkustannukset ovat yleisesti nousseet Suomessa, esimerkiksi ruoka, elintarvikkeet, liikkuminen, sähkö ja harrastukset ovat kalliimpia kuin aiemmin.

- Toimeentulon haasteet eivät kosketa vain pienituloisia eläkeläisiä, (pitkäaikais)työttömiä tai yksinhuoltajia, vaan myös työssäkäyvillä, sekä yksinasuvilla että perheellisillä, on vaikeuksia selviytyä elinkustannusten nousun vuoksi välttämättömistä elämismenoistaan.

HE vaarantaa lasten oikeuden riittävään elintasoon.

Yhdistys huomauttaa, että Suomessa on tehty vuosien 2024 ja 2025 aikana muutoksia sosiaaliturvaan, jotka ovat vaikuttaneet jo nyt monen (lapsiperhe-) kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin ja arkeen.

- Kelan etuuksiin on tullut useita muutoksia: esimerkiksi Kelan asumistuen määrä on alennettu ja omistusasunnossa asuvien oikeus asumistukeen on lakkautettu. Lääkkeiden alkuomavastuuosuus on noussut 50 eurosta 70 euroon, lääkkeiden arvonlisävero on noussut, ja joidenkin aiemmin korvattujen reseptilääkkeiden korvattavuus on poistunut (esim. laajasti käytössä olevat astmalääkkeet).
- Työttömyysturvaa on porrastettu ja työttömyysturvan (työmarkkinatuen) lapsikorotus on poistettu.
- Kelan kuntoutusraha on poistettu mm. nuorten Nuotti-valmennuksen osalta jne.
- Hyvinvointialueet ovat nostaneet sosiaali- ja terveydenhuollosta perimänsä asiakasmaksut hallituksen esityksen osoittamiin enimmäismääriin osittain sen vuoksi, että hallitus toimillaan edellyttää hyvinvointialueita tasapainottamaan talouttaan jopa peruspalveluiden järjestämisvastuunsa vaarantamalla.

HE ei mitään osin kattavasti tunnista, että erityisesti lapsiperheiden perustoimeentuloetuuksien merkittävä leikkaaminen on jo johtanut merkittävään lapsen edun vastaiseen, lasten keskinäistä yhdenvertaisuutta loukkaavaan ja lapsiperheiden arkea kurjistavaan asetelmaan. HE:ssä ei tehdä käytännössä ollenkaan perusturvaetuuksien leikkausten, yleisten elinkustannusten nousun ja vähimmäistoimeentulotukea koskevien ehdotettujen toimenpiteiden kokonaisvaikutusten arviointia.

HE ei tunnista, että lapsilisä ei korvaa toimeentulotukea tarvitsevilla lapsiperheillä lapsen elinkustannuksia, koska lapsilisä on toimeentulotuessa huomioon otettava tulo.

- Yhdistys esittää, että lapsilisä muutetaan etuoikeutetuksi tuloksi eli sellaiseksi tuloksi, jota ei huomioida toimeentulotuessa lapsiperheen käytettävissä olevina tuloina. Jotta HE:ä voitaisiin pitää edes jollakin tavoin kohtuullisena, etuoikeutetuista tuloista on välttämätöntä säätää.

HE vaarantaa lapsen oikeuden turvalliseen kasvuympäristöön ja lasta monipuolisesti kehittävään lapsuuteen, koska se vie vanhemmilta edellytykset vastata näihin tarpeisiin. 1990-luvun lama osoitti, että vanhempien taloudellinen ahdinko heijastui suoraan lasten hyvinvointiin. Säästämispuhe ja kulutuksen pakollinen kohdentaminen heikensivät lasten turvallisuuden kokemusta vuosikausiksi.

Muu lausuntopalaute:

Yhdistys arvioi, että HE on sävyltään poikkeuksellisen rankaiseva.

HE ei esitettyssä muodossa enää olisi linjassa sinänsä voimaan jääväksi esitetyn Toimeentulotukilain 1§ 1.momentin suhteen, jossa todetaan toimeentulotuen tarkoituksena olevan turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Laki ei nykyiselläänkään juuri anna mahdollisuutta tuohon itsenäisen selviytymisen edistämiseen, kuitenkin HE heikentää tuota itsenäistä selviytymistä entisestään. Toimeentulotuki ei anna asiakkaalle mahdollisuutta varautua itsenäisesti juuri mihinkään arkielämän hankintoihin, eikä pieni tulotason kasvattaminen suoraan juurikaan kasvata asiakkaan käytössä olevaa rahamäärää.

HE lähtee ajattelusta, että viimesijaista toimeentulotukea tarvitsevat ovat itse aiheuttaneet itselleen tuen tarpeensa, joihin yhteiskunnalla ei ole velvollisuutta vastata.

Yhdistys korostaa, että toimeentulotuen tarpeen taustalla on useita eri syitä:

- Työmarkkinoiden työntekijöille asettamat koulutus- , osaamis- ja muut vaatimukset, joihin useat toimeentulotukea tarvitsevat eivät yllä.
- Kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute: kohtuuhintaisia, tarkoituksenmukaisesti sijoittuneita (mm. potentiaalisten työpaikkojen ja liikkumisyhteyksien kannalta) vuokra-asuntoja ei ole riittävästi ja hakijoita tällaista asuntoa kohden on paljon.
- Kelan määrittelemät kohtuulliset asumismenot eivät vastaa alueen todellisia asumiskustannuksia, minkä lisäksi yksityiset vuokranantajat tarkistavat ja korottavat vuokria jatkuvasti mm. sen vuoksi, että ne toimivat voiton tavoittelun periaatteella.
- Henkilöiden ja perheiden taloudenhallinnan ja –suunnittelun vaikeudet: yhä enemmän hyvinvointialueen sosiaalipalveluihin tulee asiakkaita, joilla on haasteita suunnitelmallisessa talouden hallinnassa. Heillä on isoja haasteita suunnitella miten rahat riittävät välttämättömiin menoihin; voi olla ylikulutusta; laskuja voi rästiintyä ja mennä perintään, mitkä johtavat maksuhäiriömerkintään jne. Saatetaan maksaa velkaa ns. velalla (luottokortit, yhdistelmäluotot, pikavipit).
- Taloudenhallinnan ja -suunnittelun vaikeudet koskevat myös työssäkäyviä, eivätkä vain tuloköyhimpiä asiakasryhmiä. Taustalla voi olla mm. mielenterveyteen tai riippuvuuteen liittyviä syitä tai elämäntilanteen muutoksia.

Kun elämäntilanne odottamatta muuttuu, esimerkiksi työttömyyden, sairastumisen, avioeron tai puolison kuoleman myötä, se muuttaa usein oleellisesti henkilön taloudellista tilannetta.

- Esimerkiksi jo lyhytaikainen lomautus tai sairaalahoidosta aiheutuvat kustannukset (esimerkiksi syövän hoitokustannusten vuoksi) voivat yhdessä tehtyjen sosiaaliturvaleikkausten ja elinkustannusten nousun kanssa aiheuttaa nopeasti taloudellisen tilanteen kriisiytymisen. Tilanne voi muodostua kestävämmäksi, jos henkilöllä on vaikkapa vain asuntolainaa tai muita kiinteitä, säännöllisiä kuluja.
- Palvelujen hakemiseen liittyvät vaikeudet ovat hyvin tavallisia, eikä pelkästään yhä monimutkaistuvan ja laajenevan digitalisaation vuoksi. HE:ssä lähdetään virheellisesti siitä ajatuksesta, että toimeentulotukea hakevat jättävät tietoisesti hakematta heille mahdollisesti kuuluvia toimeentulotukeen nähden ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia. (Ehdotettu laki 2 b §)

HE:ssä ehdotetaan, että toimeentulotuen perusosaa alennettaisiin 50 prosenttia esimerkiksi, jos 18-vuotta täyttänyt henkilö ei ole hakenut 1 kuukauden määräajassa 2 b §:ssä tarkoitettua etuutta, johon hänellä elämäntilanteensa ja olosuhteet huomioiden voitaisiin arvioida todennäköisesti olevan oikeus.

Yhdistys korostaa, että perusturvaetuuksien hakematta jättäminen ei ole tietoista pyrkimystä heittäytyä viimesijaisen perustoimeentulotuen varaan, vaan osoitus tiedon ja välineiden puutteesta. Yhdistys toteaa, että perusosan alentamisen 50 %:lla voi katsoa rikkovan perustuslaissa turvattua oikeutta ihmisarvoisen elämän turvaan.

Kaikilla ei ole osaamista tai mahdollisuuksia yhä velvoittavammasi muuttuneeseen digiasiointiin. Vaikka toimeentulotukea voisi hakea toimistossa henkilökohtaisesti asioimalla, toimeentulotukihakemusten liitteiden toimittaminen voi osoittautua täysin ylivoimaiseksi (koska ne ovat vain sähköisessä muodossa). Sama koskee erittäin monia perusturvaetuuksia. Monilla toimeentulotukea tarvitsevalle ei ole käytössä edes matkapuhelinta, puhumattakaan tietokoneesta tai internet-yhteyksistä. Mm. digiasiointi on mahdotonta ilman älykännykää.

Elämäntilanteen muutoksessa edes kantasuomalaiset asiakkaat eivät tiedä, mistä apua voi hakea eivätkä he tiedä, mihin he kenties olisivat oikeutettuja. Suomen sosiaaliturvajärjestelmä on paitsi monimutkainen, myös hyvin vieras sellaiselle, joka ei ole siihen joutunut aiemmin turvautumaan.

Maahanmuuttajilla voi olla puutteellinen suomenkielentaito ja palvelujärjestelmä on vieras – kun kielitaito ei riitä edes palvelujärjestelmää koskevan tiedon omaksumiseen, etuuksien hakeminen voi muodostua mahdottomaksi.

Kun yksilöiden ja perheiden rahat eivät riitä edes ravintoon ja heillä jäävät laskut maksamatta, asiakkaiden kokonaistilanne kurjistuu nopeasti. Hyvinvointialueille tämä näkyy asiakkaiden näköalattomuutena, toivottomuutena ja maksuhäiriömerkintöjen lisääntymisenä.

Välttämättömät terveydenhuoltomenot

Lakiehdotuksessa säädetään Kelalle entistä suurempaa päätäntävaltaa terveydenhuollon menojen huomioimisessa. Perusteina arviossa ehdotetaan käytettäväksi hyväksyttävää hoitokäytäntöä sekä lääkkeiden kustannusvaikuttavuutta. Antaako tämä Kelalle yhä suuremman vallan ylittää lääkärinarvio, kun jonkun yksittäisen potilaan kohdalla on päädytty johonkin toisenlaiseen ratkaisuun, joka ei vastaa yleistä hoitolinjaa?

Ehdotetun terveydenhuoltokulujen tarveharkinnan siirtyminen osaksi toimeentulotuen myöntämisprosessia on omiaan syventämään huono-osaisuuden kuilua toimeentulotuen asiakkaiden ja toimeentulotukea tarvitsemattoman kansanosan välillä. Ylipäättään vaikuttaa, että toimeentulotuen päätöksenteon määräaikaisten puitteissa ei tule olemaan mahdollista laadukkaasti ja perustellusti arvioida asiakkaan yksilöllisten, välttämättömien terveydenhuoltokustannusten perusteita.

HE:ssä ehdotetaan, että muina perusmenoina otetaan tarpeellisen suuruusina huomioon muut kuin perusosaan sisältyvät välttämättömät terveydenhuoltomenot. Kansaneläkelaitos voi menon tarpeellista suuruutta ja välttämättömyyttä arvioidessaan ottaa huomioon yleisesti hyväksytyn hoitokäytännön ja tutkimusnäytön sekä uusien tai erityisen kalliiden lääkevalmisteiden kustannusvaikuttavuuden. Lisäksi todetaan, että ”yleisesti hyväksytyn hoitokäytännön mukaisia pitkäaikaissairauksien lääkehoidosta aiheutuvia kustannuksia huomioitaisiin muina kuin perusosaan kuuluvina terveydenhuoltomenoina silloin, kun hoito on yleisesti hyväksytyn hoitokäytännön

mukaista, tutkimusnäyttöön perustuvaa sekä uusien tai erityisen kalliiden lääkevalmisteiden osalta myös kustannusvaikuttavaa.” (s. 63; Ehdotettu laki 7 b §)

HE:ssä ei kuvata, mitä ovat ”erityiskalliit kustannusvaikuttavuudeltaan arvioidut lääkkeet”. HE:ssä lähdetään esittämään terveydenhuollon sisällönohjausta (Terveydenhuollon sisältöohjauksen kehittäminen hyvinvointialuerakenteessa :Terveydenhuollon sisältöohjauksen kehittäminen hyvinvointialuerakenteessa : Dosentti Samuli Saarnin selvitys).

Sosiaali- ja terveydenhuollon sisällönohjauksesta ei vielä ole edes lainsäädäntöä. HE:ssä lähdetään tosiasiaa esittämään, että Kelassa tehtäisiin osana viimesijaisen toimeentulon turvan arviointia terveydenhuollon sisällön ohjausta eli yksittäisen hakijan tai hakijaperheen jäsenen kohdalla terveyspalveluihin liittyen hoitomuotojen valintaa, saatavuutta ja laatua koskevia valintoja kustannusten eli hinnan perusteella.

Yhdistys arvioi, että hoidon ja lääkityksen tarpeellisuusarvionnin jättäminen Kelan vastuulle on ainakin asiakkaan oikeusturvaperiaatteiden, hallinnon oikeusperiaatteiden (mm. tarkoitussidonnaisuuden periaate), lääkemääräysasetuksen (1088/2010) ja myös terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) vastaista.

Ammattihenkilölain 15 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksyttyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti, jota hänen on pyrittävä jatkuvasti täydentämään. Ammattitoiminnassaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulee tasapuolisesti ottaa huomioon ammattitoiminnasta potilaalle koituva hyöty ja sen mahdolliset haitat. Lääkemääräysasetuksen (1088/2010) mukaan lääkärin ja hammaslääkärin ammattia itsenäisesti harjoittamaan oikeutetulla henkilöllä on oikeus määrätä lääkkeitä ihmiselle lääkinnällistä tai lääketieteellistä tarkoitusta varten. Sen lisäksi tietyillä terveydenhuollon ammattihenkilöillä on rajatusti oikeus lääkkeiden määräämiseen.

On erittäin kyseenalaista ehdottaa, että Kelalle annettaisiin valtuutuksia (terveydenhuollon sisällönohjaus), joista ei edes valtakunnallisesti ole laintasoista sääntelyä.

Hylkypäätöksen voimassaolo

HE:ssä ehdotetaan, että toimeentulotuki olisi mahdollista hylätä kuukautta pidemmältä ajalta. Muutos mahdollistaisi HE:n mukaan sen, että jos asiakas hakee toimeentulotukea kuukautta pidemmälle ajalle, mutta ei olisi oikeutettu tukea, tuki voitaisiin hylätä koko hakemusta koskevalta ajalta.

Asiakkailla on oikeus luottaa siihen, että viranomaisen tekemä päätös lähtökohtaisesti on oikea ja virheetön, silloinkin kun se asiakkaalla kielteinen. Jos asiakas saa kestoaltaan 3 kuukauden mittaisen hylkäävän päätöksen eikä hae siitä muutosta, se ei sellaisenaan tarkoita, etteikö päätöksessä voisi olla sitä rasittava virhe ja kohtuuttomuus.

Yhdistys katsoo, että ehdotus on voimakkaasti tukea hakevien edun vastainen ja vastoin hyvään hallintoon kuuluvia periaatteita. Nimenomaisesti hylkäävän päätöksen enimmäiskesto (max kalenterikuukausi) osoittaa asiakkaan olevan halutessaan ja tukea tarvitessaan oikeutettu tekemään uuden hakemuksen. Lyhyt määräaika (1 kk) osoittaa asiakkaalle konkreettisesti, että vaikka hänen on arvioitu selviävän omilla tuloillaan ja varoillaan 1 kuukauden, hän voi heti hakea tukea uudestaan.

Toimeentulotuen luonne viimesijaisena etuutena edellyttää, että hylkäävä päätös annetaan enintään kalenterikuukaudelle (eli kalenterikuukautta lyhyempänä hylkäävä päätös on mahdollista tehdä).

- Jo nykyisellään on toistuvasti tilanne, että Kela tekee hylkäävän päätöksen koko hakemusajalle (esim. 3 kk:lle) ilman lain tukea.
- Vaikka Kela tekisi hylkäävän päätöksen vain 1 kalenterikuukaudelle, hyvin monet hakijat luopuvat hakemisesta jatkossa, koska he arvioivat sen ”olevan täysin turhaa”. He toisin sanoen pettyvät yhteiskunnan kykyyn ja haluun pitää heistä huolta odottamattoman elämäntilannemuutoksen kohdalla.
- HE:ssä esiin tuotu ajatus, että asiakas voisi hylkäävän päätöksen voimassaolelessakin tehdä toimeentulotukihakemuksen, on vastoin arkitodellisuutta. Usean kuukauden voimassa oleva hylkypäätös johtaa siihen, että perustoimeentulotukea ei tosiasiasa haeta tänä aikana. Tämä vaarantaa väistämättä jokaisen oikeuden välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon.

Lopuksi

- Julkisella vallalla on perustuslain 19.1 §:stä ja 22 §:stä juontuva velvollisuus (PeVL 31/1997 vp, s. 2. 29, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:12) turvata jokaiselle subjektiivisena oikeutena ihmisarvoisen elämän edellyttämä välttämätön toimeentulo riippumatta kulloinkin voimassa olevasta vähimmäistoimeentuloa turvaavasta konkreettisesta etuusjärjestelmästä. Mainituista perusoikeussäännöksistä seuraa, että kyseistä perusoikeutta koskevan sääntelyn tulee olla täsmällistä ja järjestelmän tulee olla riittävän kattava sekä varmistaa, että ”yksilöillä on riittävät tosiasialliset mahdollisuudet päästä oikeuksiinsa”. HE epäonnistuu tämän ydinlähdekohdan noudattamisessa, kun sääntely ei ole riittävän täsmällistä ja jättää lain soveltajalle merkittävää harkintavaltaa ilman tukea harkintavallan rajoista.

Mäkinen Jari

Sosiaaliasiamiehet ry. - Hallitus, Jari Mäkinen, Satu Loippo, Sanna Juurakko, Taija Mehtonen